

РОЗДІЛ 5 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821-311.6.09(438) Токарчук
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.3.33>

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ВИМІР ІМЕНУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИКИ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «КНИГИ ЯКОВА»

THE UKRAINIAN–POLISH DIMENSION OF NAMING IN THE POETICS OF OLGA TOKARCZUK'S HISTORICAL NOVEL *THE BOOKS OF JACOB*

Гайданка Т.М.,
orcid.org/0009-0002-2732-6484
аспірант кафедри словацької філології
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У статті здійснено комплексний аналіз антропонічних стратегій у романі нобелівської лауреатки Ольги Токарчук «Книги Якова» з акцентом на функціонуванні розгорнутих іменних формул як структурного принципу історичної поетики твору. Дослідження зосереджене на з'ясуванні того, в який спосіб уточнення до власних імен формують поліфонічну модель оповіді та репрезентують українсько-польський вимір культурного пограниччя XVIII століття.

У роботі виокремлено та систематизовано такі групи іменувальних моделей: родинно-генеалогічні (маркування спорідненості та шлюбних зв'язків), станово-ієрархічні й титулярні, професійно-функціональні та конфесійні, етно-конфесійні, локативні (за походженням або місцем діяльності), а також портретно-характерологічні. Показано, що кожен із цих типів уточнень виконує окрему смислотворчу функцію: родинні формули кодифікують механізми спадкової легітимації, станові – відтворюють соціальну вертикаль Речі Посполитої, професійно-конфесійні – маркують інституційну та релігійну належність, локативні – формують просторову мапу історичного простору, а характерологічні – надають текстові антропологічної конкретності та інтонації усної традиції.

Увагу приділено взаємодії польської титульно-гербової традиції іменування та єврейської патронімічної моделі, що співіснують у тексті та відображають багатоконфесійну структуру держави. Проаналізовано роль розгорнутих барокових титулярних формул як засобу стилізації під хронікально-архівний дискурс. Доведено, що іменування в романі виконує не лише номінативну, а й наративотворчу та ідеологічно марковану функцію, оскільки кожна розгорнута формула постає мікронаративом, який акумулює соціальну, культурну й історичну інформацію. У результаті антропонімна система твору постає як механізм конструювання багатовимірної моделі українсько-польського пограниччя, де множинність ідентичностей та перехрещення традицій визначають саму логіку художнього світу.

Ключові слова: Ольга Токарчук, історичний роман, українсько-польське пограниччя, антропонімна система, літературознавство.

The article presents a comprehensive analysis of anthroponymic strategies in the novel *The Books of Jacob* by Nobel Prize laureate Olga Tokarczuk, with particular emphasis on the functioning of extended naming formulas as a structural principle of the work's historical poetics. The study focuses on clarifying how various specifications attached to proper names shape a polyphonic narrative model and represent the Ukrainian-Polish dimension of the eighteenth-century cultural borderland.

The paper identifies and systematises the following groups of naming models: familial-genealogical (marking kinship and marital ties), estate-hierarchical and titular, professional-functional and confessional, ethnoconfessional, locative (indicating origin or place of activity), and portrait-characterological. It demonstrates that each of these types of specification performs a distinct meaning-generating function: familial formulas codify mechanisms of hereditary legitimation; estate titles reproduce the social hierarchy of the Polish-Lithuanian Commonwealth; professional and confessional markers signal institutional and religious affiliation; locative formulas construct the spatial map of the historical setting; and characterological descriptors provide anthropological concreteness and evoke the tone of oral tradition.

Special attention is paid to the interaction between the Polish titular-heraldic naming tradition and the Jewish patronymic model, which coexist in the text and reflect the multi-confessional structure of the state. The role of extended Baroque titular formulas is analysed as a stylistic device that imitates a chronicle-archival discourse. The study argues that naming in the novel performs not only a nominative but also a narrative-forming and ideologically marked function, as each extended formula becomes a micro-narrative accumulating social, cultural, and historical information. Ultimately, the anthroponymic system of the novel emerges as a mechanism for constructing a multidimensional model of the Ukrainian-Polish borderland, where the multiplicity of identities and the intersection of traditions determine the very logic of the fictional world.

Key words: Olga Tokarczuk, historical novel, Ukrainian-Polish borderland, anthroponymic system, literary study.

Постановка проблеми. Сучасне літературознавство дедалі частіше звертається до аналізу іменування як важливого елементу художньої структури, проте антропонімна система історичного роману залишається недостатньо осмисленою саме як інструмент моделювання культурного пограниччя. Особливо це стосується творів, у яких перехрещуються різні мовні, конфесійні та соціальні традиції, а власне ім'я стає носієм історичної пам'яті та маркером ідентичності.

Роман Ольги Токарчук «Книги Якова» відтворює складну багатоконфесійну й багатонаціональну реальність Речі Посполитої XVIII століття, де співіснують польська шляхетська, українська (русинська) та єврейська традиції. У цьому контексті система іменувань, із розгорнутими родинно-генеалогічними, станово-титлярними, професійно-конфесійними, локативними та характерологічними формулами, виконує не лише номінативну, а й наративотворчу та ідеологічно марковану функцію. Через неї в тексті кодифікується соціальна ієрархія, репрезентується етнокультурна належність персонажів і відтворюється українсько-польський вимір історичного простору.

Попри значний інтерес до творчості письменниці, проблема функціонування антропонімичних стратегій як засобу конструювання моделі пограниччя та деконструкції імперських наративів у романі досі не отримала системного висвітлення. Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу іменувальної системи історичного роману Ольги Токарчук «Книги Якова» як елементу поетики історичного роману та як механізму репрезентації множинних ідентичностей українсько-польського культурного простору XVIII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікації О. Яручик та В. Яручик зазначають, що роман «Книги Якова» є важливим для українського читача через те, що дія твору розгортається на історичних теренах України, Поділлі. Дослідники вбачають особливу цінність праці в тому, що авторка намагається зобразити весь спектр дійсності, а не певні відрізки історичної пам'яті, побудувати міст-діалог між різними культурами [5]. О. Нахлік та М. Грабовська у статті розглядають доцільність та перспективи використання корпуснобазованого підходу у вивченні особливостей / закономірностей відтворення культурно-історичних реалій роману Ольги Токарчук «Книги Якова» в перекладі Остапа Славинського [1]. Важливим доповненням до наукових праць є публічні висловлювання пере-

кладача роману Остапа Славинського в подкасті «Зустрічі» з Іриною Славинською. Він підкреслює сміливість звернення Ольги Токарчук до постаті Якова Франка, маловідомої й тривалий час маргіналізованої в польській історичній пам'яті. На його думку, роман відкриває малодосліджені сегменти польської, української та єврейської історії, відтворюючи багатокультурний простір Речі Посполитої XVIII століття. Особливу увагу перекладач звертає на Поділля, Галичину, Волинь як території інтенсивного мовного й релігійного співіснування. У такій перспективі «Книги Якова» постають як текст-діалог, що актуалізує культурну різноманітність історичного прикордоння та порушує складні питання ідентичності й пам'яті [2].

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз антропонімичних стратегій у романі Ольги Токарчук «Книги Якова» з метою з'ясування їхньої поетичної функції та визначення ролі розгорнутих іменних формул у конструюванні українсько-польського виміру історичного простору XVIII століття. Дослідження спрямоване на виявлення того, в який спосіб уточнення до імен (родинні, станові, конфесійні, професійні, локативні та характерологічні) формують поліфонічний наратив, репрезентують багатоконфесійну й багатомовну реальність пограниччя та слугують структурним механізмом історичної поетики твору.

Виклад основного матеріалу. Історичний роман нобелівської лауреатки Ольги Токарчук «Книги Якова» вийшов у світ у 2014 року в польському видавництві Wydawnictwo Literackie. У 2015 році письменниця отримала за нього польську національну літературну нагороду «Ніке». Українською мовою «Книги Якова» було опубліковано в перекладі Остапа Славинського у видавництві «Темпора» в 2019 році.

Ольга Токарчук так пояснює мотиви написання роману: «Остання моя книжка зродилася з моєї незгоди проти дій певних політиків, проти забуття, проти дір у колективній пам'яті» [4]. В інтерв'ю Л. Якимчук письменниця зауважує: «Ця книга про діру в нашій історії, оскільки ми не хочемо усвідомлювати і показувати багатьох речей. І ця офіційна історія іде врозріз зі справжньою Польщею XVIII століття. У пересічній ментальності поляка ці часи виглядають як в описах Сенкевича – це шляхетська Польща, це героїзм та аристократи на конях, які борються за цінності, за дух Польщі. Натомість ніхто не пам'ятає, що була приземлена дійсність, що існували селяни, що існували євреї, які жили своїм життям. Що все

було дуже перемішане і не було таке однозначне. Тому для мене проектування націоналістичного мислення на той період є просто неприйнятним» [4]. На нашу думку, цю тезу можна проілюструвати за допомогою цитати з роману: *Краще вже бути євреєм, ніж селянином* [3]. Наведена репліка оголює стану ієрархію мислення, в межах якої належність до польської національності визначає соціальну цінність особи, та вказує на чітко вибудовану ієрархію, де на найвищому щаблі знаходяться поляки, посередині – євреї, а на найнижчому – русинські (українські) селяни.

Борючись з імперіалізмом, Ольга Токарчук кидає виклик пересічному польському читачеві. Письменниця зауважує: «Я в цій книзі підважила три речі, «абсолютно зрозумілі» для кожного поляка, який склав іспити в школі. Отож я показую, що Польща проводила колонізаторську політику на сході, тобто на українських теренах. [...] Друга річ стосувалася євреїв. Я назвала поляків вбивцями євреїв, [...] Третє, що я сказала – це те, що кріпосницька система, яка панувала в Речі Посполитій, була рабською...» [4].

На вищість поляків, зокрема католицького духовенства, над усіма іншими вказує таке судження ксьондза Бенедикта Хмельовського: *Кожен поляк так гладенько говорить латиною, ніби ввібрав ту мову з молоком матері. Польський народ – то gens culta, polita, повен усякого знання, наче сарах, тож і не дивно, що так кохається він у латині й гарно її вимовляє. Ми ж не кажемо, як італійці, «Реджіна», а «Регіна», і не «триджинта, квадранджинта», а «тригінта, квадрангінта». Не псуємо латину, як німці чи французи, які замість «Єзус Крістус» кажуть «Єдзус», замість «Міхаель» – «Мікаель», замість «харус» – «карус»... [3]. В аналізованому уривку латина постає не лише як мова науки й церкви, а як символ цивілізаційної належності та культурної вищості. Характеризуючи поляків як *gens culta, polita* [3], оповідач вибудовує образ народу, що органічно засвоїв латинську традицію, «ввібравши її з молоком матері», тобто зробивши її невід'ємною частиною власної ідентичності. Порівняння з італійцями, німцями й французами слугує риторичним прийомом утвердження мовного пуризму та культурної переваги: польська вимова латини подається як правильна й неспотворена, а отже – ближча до класичного зразка.*

Показово, що в романі Ольга Токарчук «Книги Якова» соціальна, конфесійна й етнічна стратифікація не лише проговорюється на рівні ідей, а й закодовується в самій структурі антропонім-

них формул. Саме тому далі зосередимо увагу на аналізі іменувальних моделей, що функціонують у тексті: від маркерів родинної спорідненості та станової належності до розгорнутих титулатур, які відтворюють барокову традицію саморепрезентації.

З огляду на структурну різноманітність іменних формул у романі, доцільно класифікувати їх за типом уточнювального компонента, зокрема виокремивши такі групи номінацій:

1) за родинними/шлюбними зв'язками: *Димитрій, син Його Високості пана Яблоновського; Катажина Коссаковська з дому Потоцьких; каштелянова Коссаковська; Шимон Лабенцький, одружений з Пелагією з Потоцьких; Саломон Зальман і його молоденька дружина Шейндель; Ципа, дружина старого Нотки; маленький син Арон; Сара, донька Абрама, який торгує худобою* [3];

2) за станово-ієрархічною та титулярною маркованістю: *її милість Йоанна Марія Яблоновська, князь Сангушек* [3];

3) за професійно-функціональними та конфесійними індикаторами: *лікар Ашер Рубін, який зветься Ашер бен Леві; Єпископ Кастан Солтик, Київський коад'ютор; Агнешка, дама до товариства; Кам'янецький єпископ Миколай Дембовський; Ян Ольшанський, слуцький підкоморій; Глембоцький, брацлавський підचाший; Єрухім, який торгує з Шорами; Мордехай бен Еліяшу Маргаліт, якого всі називали ребе Мордке; учитель Баал Шем Тов; отець-бернардин Гаудентій Пікульський; канонік Рабчевського; Янкель і Еля, орендарі корчми в Марковій Волиці, за намовою Шмаєра, рабина з Паволочі. Одним із найбільш розлогих іменувань є таке: *Історія життя Його Милості ксьондза Йоахима Бенедикта Хмельовського герба Наленч, пароха Фірлеєва, Підкаменя та Янчина, декана рогатинського, скромного пастиря Господньої отари* [3].*

4) за етноконфесійною ідентифікацією персонажа: *вірменин, такий собі Якубович; Григорій Нікорович, вірменин* [3];

5) за локативними маркерами походження або діяльності: *Єзуда Лейб із Чернівців; ребе Гірш із Ляцкоруна; ребе Моше з Підгайців, видатний кабаліст; Зальман Добрушка з Просніца; Нахман бен Леві з Буська; Ісохар із Підгайців; Янкель і Еля, орендарі корчми в Марковій Волиці, за намовою Шмаєра, рабина з Паволочі* [3];

6) за портретно-характерологічною семантикою: *Ребе Елеазар, дуже мудрий кабаліст; славетний мудрець Йонатан Айбешютц; парубок, симпатичний і вчений, на ім'я, скажімо, Шломо;*

Одноокий Нуссен, син лимаря Арона зі Львова; старий Шорисько [3].

У романі Ольги Токарчук «Книги Якова» систематичне розгортання імені через уточнювальні формули є не випадковим стилістичним жестом, а глибинним нарративним механізмом, який формує українсько-польський вимір історичного простору. Ім'я в цьому тексті майже ніколи не існує ізольовано: воно супроводжується означенням родинної спорідненості, соціального стану, професії, конфесійної належності, місця походження або індивідуальної риси. Через це антропонім перетворюється на мікронаратив, що вміщує в собі соціальну, культурну й історичну інформацію.

Насамперед розгорнуті формули іменування вибудовують нарратив соціальної ієрархії. Коли персонаж називається як *син Його Високості пана Яблоновського* або *случький підкоморій* [3], ім'я відразу вмонтовується у вертикаль станової системи. Людина постає не як автономна індивідуальність, а як носій спадкової легітимності та частина політичної структури Речі Посполитої. Польська модель іменування в романі відтворює барокову культуру титулів і пошанувальних формул, де соціальний статус є невід'ємною складовою ідентичності. Саме через уточнення до імені авторка реконструює становий порядок XVIII століття й демонструє, що влада та престиж кодуються в самій номінації.

Водночас розширені іменні формули творять нарратив родової пам'яті. Коли персонаж подається як *з дому Потоцьких* [3] або як донька чи син певної особи, ім'я стає маркером генеалогії. У польській шляхетській традиції це означає гербову ідентичність і стратегічні родинні союзи, тоді як у єврейській традиції патронімічна формула підкреслює безперервність духовної та релігійної спадковості. Ім'я в обох випадках функціонує як ланка в ланцюгу поколінь. У межах українсько-польського пограниччя ці моделі співіснують, перетинаються і взаємно віддзеркалюються, демонструючи різні способи легітимзації особи через рід.

Окремий вимір формують уточнення, що маркують конфесійну приналежність. Коли ім'я супроводжується означенням *єпископ, ребе* або *вірменин* [3], воно відразу набуває релігійного й культурного контексту. У романі багатоконфесійність є не лише тлом подій, а виступає структурним принципом організації світу. Католицькі, юдейські, православні та вірменські персонажі позначаються відповідними титулами й означеннями, і таким чином ім'я стає кодом належності

до певної релігійної традиції, мови або освітньої системи. Українсько-польський вимір тут розгортається як простір зустрічі й напруги між різними релігійними культурами, що співіснують у межах одного історичного регіону.

Не менш важливою є локативна складова іменування. Формули з указівкою на місто чи регіон творять мапу простору, в якому розгортається дія. Ім'я, доповнене означенням, підкреслює мобільність персонажів, їхню причетність до ширшого географічного контексту. Роман вибудовує уявний простір Поділля, Галичини та суміжних територій як багатопланове пограниччя, де культурні й мовні кордони не є статичними. Іменування з локативом перетворює кожного героя на носія регіональної пам'яті й одночасно свідчить про транснаціональний характер історичних процесів.

Портретні й характерологічні уточнення до імен створюють ще один важливий нарративний ефект. Коли персонаж окреслюється через фізичну особливість, моральну рису чи інтелектуальну характеристику, ім'я набуває фольклорної інтонації. Таке називання імітує живу усну традицію, в якій людину позначають через помітну прикмету або соціальну роль. Завдяки цьому історичний текст набуває антропологічної конкретності, а персонажі перестають бути абстрактними фігурами й стають частиною колективної пам'яті громади.

Особливо показовим є вживання подвійних іменних формул, коли персонаж має світське й сакральне ім'я або різні мовні варіанти власного імені. Така стратегія відображає багатомовне середовище українсько-польського пограниччя, де одна й та сама особа може функціонувати в кількох культурних кодах. Ім'я стає знаком множинної ідентичності, а сам текст демонструє те, що історична реальність XVIII століття була глибоко гібридною. Через це іменування перетворюється на поле взаємодії польської адміністративної, єврейської релігійної та руської побутової традицій.

Загалом систематичне розгортання імен у романі створює ефект хроніки або архіву. Розлогі формули нагадують стародруки, судові записи чи барокові титульні сторінки, що надає текстові документальності інтонації. Історія постає як мережа голосів, де кожне ім'я вписане в складну систему соціальних, родових і конфесійних зв'язків. У цьому сенсі іменування стає не допоміжним засобом характеристики персонажа, а структурним принципом поетики, через який вибудовується українсько-польський вимір історичного простору як багатоголосі, поліцентричної та культурно перехресної реальності.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що в романі Ольги Токарчук «Книги Якова» система іменування є одним із ключових елементів поетики історичного тексту й виконує значно ширші функції, ніж проста номінація персонажів. Розгорнуті антропонімні формули структурують художній світ твору, кодифікуючи соціальну, станову, конфесійну та етнокультурну стратифікацію Речі Посполитої XVIII століття.

Класифікація іменувальних моделей за родинно-генеалогічними, станово-титулярними, професійно-конфесійними, етноконфесійними, локативними та характерологічними ознаками показала, що кожна група виконує окрему смислотворчу функцію. Родинні формули репрезентують механізми легітимації особи через рід і спадковість; станові й титулярні – відтворюють вертикаль соціальної ієрархії; професійно-конфесійні – маркують належність до певної інституційної та релігійної структури; локативні – формують просторову мапу пограниччя; портретно-характерологічні – наближають текст

до усної традиції та антропологізують історичний матеріал.

У межах українсько-польського виміру іменування виступає механізмом репрезентації багатокультурного простору, в якому співіснують польська шляхетська титулярна модель, єврейська патронімічна традиція та русько-українські локативно-побутові способи номінації. Перехрещення цих моделей у тексті відображає гібридність історичної реальності та підважує одновимірні національні наративи.

Отже, антропонімна система роману функціонує як своєрідний архів історичної пам'яті: кожна розгорнута іменна формула постає мікронаративом, що акумулює соціальну, культурну й ідеологічну інформацію. Іменування в романі Ольги Токарчук «Книги Якова» є не лише стилістичним прийомом, а структурним принципом історичної поетики, через який вибудовується багатоголосий образ українсько-польського пограниччя як простору множинних ідентичностей і складних взаємодій традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нахлік О.С., Грабовська М.В. Корпуснобазований підхід у дослідженні українського перекладу культурно-історичних реалі й роману О. Токарчук «Книги Якова». *Молодий вчений*. 2025. № 5 (136). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6504/6358>
2. Роман «Книги Якова» відкриває справжній культурний ландшафт Поділля, Галичини, Підкарпатських регіонів XVIII-XIX століть – Остап Сливинський. *Громадське радіо. Подкаст «Зустрічі»*. 2020. 7 червня. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/chez-knyhy-yakova-my-mozhemo-vidkryvaty-dlia-sebe-ia-naspravdi-vyhliadav-kul-turnyy-landshaft-podillia-halychyny-pidkarpats-kykh-rehioniv-u-xviii-xix-st-ostap-slyvyns-kyu>
3. Токарчук О. Книги Якова / Переклад з польськ.: О. Сливинський. Київ: Темпора, 2019. 960 с. URL: <https://readukrainianbooks.com/6576-knigi-jakova-olga-tokarchuk.html>
4. Якимчук Л. «Розкажи мені про мене»: Ольга Токарчук vs Оксана Забужко. *Culture.pl*. 2017. 25 травня. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/rozkazhy-meni-pro-mene-olha-tokarchuk-vs-oksana-zabuzhko>
5. Яручик О., Яручик В. Письменницька манера Ольги Токарчук у сучасному польсько-українському літературознавчому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. 2023. Том 39. С. 526–540.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026